

Andrzej Michalak
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

KARIERA ANGELI MERKEL A PRZESZŁOŚĆ NIEMIECKIEJ POLITYKI PRZYSZŁOŚCI

1. Wstęp

Opowieści o Angeli Merkel mogą być prawdziwe i fałszywe zarazem. Jest to paradoks, lecz na tym właśnie polega fenomen jej kariery nie tylko w polityce niemieckiej, ale również światowej. Nawet dla najbliższych współpracowników, którzy znają ją od lat, stanowi ona zagadkę – ze zdziwieniem stwierdził w wywiadzie telewizyjnym wieloletni federalny minister pracy z ramienia CDU niedawno zmarły Norbert Blüm. Nie doceniliśmy jej - dodał inny polityk tej partii w tym samym filmie dokumentalnym¹. Jednak dla przeciętnego Niemca jest ona przede wszystkim matką sukcesu gospodarczego RFN na niespotykaną wcześniej skalę po kryzysie finansowym roku 2008 oraz pogromczynią paniki pierwszego okresu epidemii koronawirusa w 2020. Zatem wyjaśnienie źródeł jej sukcesu w polityce nie jest łatwą sprawą.

2. Biała wstążka z Templina

Angela Merkel jest córką pastora luterńskiego. Urodziła się w Hamburgu. Jednak dzieciństwo i młodość spędziła we względnie dostatku na plebanii parafialnej swojego ojca Horsta Kasnera w Templinie. Jest to niewielka, pięknie położona wśród jezior i lasów miejscowość na Pomorzu, niedaleko granicy z Polską. Było to w dawnej NRD. Dorastała w społeczności względnie zamkniętej mentalnie o historycznie ukształtowanej tożsamości kulturowej. Te cechy społeczności widoczne są dla przybysza jeszcze dzisiaj. Jeżeli ktoś nieznamy pyta o Angelę Merkel mieszkańcy rozmawiają z nim niechętnie na ten temat. Dopiero po zawarciu bliższej znajomości można cokolwiek dowiedzieć się więcej poza zdawkowymi opiniami albo wiedzą zawartą w gazetach.

¹ *Das Merkel Problem-Die umstrittenste Frau der Welt*. ZDF info Dokument 2017.

Angela Merkel otrzymała w domu rodzinnym staranne, nacechowane wysoką kulturą osobistą wychowanie w duchu protestanckim². Silny autorytet ojca i surowe zasady moralne stanowiły bagaż dzieciństwa przyszłej pani kanclerz. Angela nauczyła się od ojca, iż zawsze powinna być najlepszą w tym co robi. Oprócz tego musi być silna duchowo oraz zachowywać moralny ład wewnętrzny. Natomiast w dążeniu do wyznaczonego przez siebie celu powinna być stanowcza i wytrwała. Nie może też podejmować pochopnych decyzji, ale jednocześnie musi być konsekwentna w ich realizacji. Nie jest też dobrze okazywać emocję w relacjach międzyludzkich nawet wśród najbliższych osób ani ujawniać myśli. „Niebo gwiazdziste nade mną a prawo moralne we mnie”³ - ten kanon filozofii kantowskiej wpojony w młodości przez ojca stał imperatywem postępowania w jej dalszym życiu. Po ojcu odziedziczyła też predyspozycję moralną do pacyfizmu. Angela była prymusem w klasie pod każdym względem. Była też laureatką olimpiad przedmiotowych, w tym mistrzynią języka rosyjskiego. To miało duże znaczenie ideologiczne, ponieważ życie publiczne we wschodnich Niemczech kierowało się specyficzną zasadami³.

Szkolnictwo w NRD było stworzone na wzór radziecki. Dominujące idee o wychowaniu młodzieży nawiązywały do poglądów czołowego radzieckiego pedagoga lat trzydziestych Antona Makarenki. Według jego koncepcji podstawę systemu wychowawczego stanowił kolektyw. Angela Merkel rozpoczynając naukę w szkole stała się jego częścią. W praktyce była to szkoła zbiorowego oportunistów. Jednak dopiero wstąpienie do FDJ (Freie Deutsche Jugend), czyli Wolnej Młodzieży Niemieckiej stanowiło dla młodej Angeli przepustkę do aktywności publicznej w NRD. FDJ była organizacją młodzieżową funkcjonującą na wzór leninowskiego Komsomołu. Członkostwo w tej organizacji było też warunkiem podstawowym rozpoczęcia studiów uniwersyteckich.

W roku 1973 pełnoletnia już Angela Kasner rozpoczęła studia z fizyki na Uniwersytecie Karola Marksa w Lipsku. W tym czasie wyszła za mąż za Ulricha Merkela, a następnie kilka lat później rozwodzi się z nim pozostając przy jego nazwisku. Czy wierzyła w socjalizm? Czy był to z jej strony przejaw oportunistów? Jej biografowie nie dają jasnej odpowiedzi. Natomiast sama zainteresowana milczy na ten temat. Faktem jest, iż zaraz po zakończeniu studiów w roku 1978 podejmuje pracę naukową w Akademii Nauk NRD w Berlinie. Nie wybrała zawodu nauczycielki gimnazjalnej na przykład w Templinie. Nie chciała wracać na prowincję. Jest to jakaś wskazówka dotycząca jej dawnych wyborów życiowych. Awansowała do elity NRD i zaczęła dryfować ideowo z całym systemem realnego socjalizmu pełnym mielizn oraz wstrząsów społecznych⁴.

3. Solidarność, pierestrojka i dziadek od Hallera

Pierwszym z nich był strajk polskich robotników na Wybrzeżu latem 1980 roku. Wydarzenia w Gdańsku uświadomiły dorosłej już Angeli, iż istnieją alternatywne od oficjalnych

² V. Resing, *Angela Merkel: die Protestantin: ihr Aufstieg, ihre Krisen- und jetzt?* Freiburg-Basel -Wien 2017.

³ J. Arntz, H. Schmale, *Die Kanzler und ihren Familien: Wie privatleben die deutsche Politik prägt.* Köln 2018.

⁴ J. Schlarmann, *Angela Merkel aus der Nähe*, Reibek 2017.

definicje rzeczywistości społecznej a powstanie Solidarności było tego materialnym dowodem. Podziwiała Lecha Wałęsę za odwagę⁵. W tym czasie odkrywa też swoje polskie korzenie. Jej dziadek Wielkopoleńskimi Ludwik Kaźmierczak został w 1915 roku wcielony do armii pruskiej i wysłany na front zachodni. Tam dostał się do niewoli francuskiej. Jednak nie ma jasności wśród historyków w jakich stało się to okolicznościach, czy w wyniku działań wojennych, czy już po zawieszeniu broni w wyniku częstego bratania się w okopach żołnierzy francuskich i niemieckich. W grę raczej nie wchodziła dezercja, ponieważ w roku 1923 wraca do Niemiec pod swoim nazwiskiem i zostaje policjantem w Berlinie. We Francji wstępuje do polskiej armii, stworzonej z emigrantów i jeńców, nazwanej od koloru mundurów „błękitną”. Nie ma pewności kiedy to następuje, czy przed a może po zakończeniu działań wojennych. W roku 1919 wraz ze swoim dowódcą generałem Józefem Hallerem przyjeżdża przez Niemcy do walczącej o niepodległość i kształt terytorialny Polski. Ważny później okazał się romantyczny mit bohatera dziadka łączący losy Polski, Niemiec i Francji, ale już dla kanclerz Angeli Merkel.

Przełomowe zmiany w jej życiu miały dopiero nastąpić. Dojście do władzy Michaiła Gorbaczowa w Związku Radzieckim było momentem, jak się później okazało, historycznego zwrotu dla całego bloku wschodniego. Jednak nie od razu, ale dopiero po pewnym czasie zaczęły docierać do niej idee „pierestrojki”, która rozsadziła realny socjalizm w wersji post stalinowskiej od Władystoski po Łabę. W tym czasie jej kariera zawodowa rozwijała się doskonale. W roku 1986 otrzymuje stopień naukowy doktora fizyki. Dostała przepustkę do lepszego życia niż zwykły mieszkaniec NRD. Miała szansę bez przeszkód wyjeżdżać do państw bloku wschodniego, ale też mogła dostać wczasy w ośrodku dla prominentów lub lepsze mieszkanie, albo talon na Wartburga. Jednak nie korzystała z tych przywilejów. Angeli Merkel nie była ani dysydentką z partii komunistycznej, ani nie działała w opozycji skupionej wokół kościoła ewangelickiego. Była też powierzchownie zaangażowana ideowo po stronie SED, choć idee Gorbaczowa podobno jej odpowiadały. Swoją aktywność polityczną na rzecz demokratyzacji życia publicznego ujawniła dopiero po upadku muru berlińskiego.

Jej kariera polityczna zapoczątkowana została u boku pierwszego niekomunistycznego, a jednocześnie ostatniego premiera NRD Lothara de Maiziere. Razem z nim uczestniczyła w tworzeniu architektury politycznej zjednoczenia Niemiec. Nieoczekiwanie przydała się jej znajomość języka rosyjskiego podczas nieformalnych rozmów premiera NRD w Moskwie. Angeli Merkel nigdy nie ujawniła kulis tych negocjacji. Następnie kontynuowała wspinaczkę po szczeblach władzy w nowym państwie, czyli RFN. Dawne życie w NRD poszło w zapomnienie. Miała już nową ojczyznę, jak miliony innych Niemców ze wschodu. Różnica między nią a znaczącą większością jej rodaków była taka, iż od razu trafiła do elity politycznej RFN. Jej dalsza kariera wystrzeliła niczym sylwestrowe korki szampana podczas pierwszych ogólnoniemieckich uroczystości noworocznych pod Bramą Brandenburską.

⁵ T. Brandes, M. Decker, *Ostfrauen verändern die Republik*, Berlin 2019.

4. Dr Pippi Langstrumpf w „republice bońskiej”

W grudniu 1990 Angela Merkel zostaje wybrana w wyborach deputowaną do Bundestagu z listy CDU. Stolicą Niemiec było prowincjonalne miasto Bonn. Tam ulokowały się w roku 1949 główne instytucje federalne. Była to celowa manifestacja tymczasowości podzielonych Niemiec. Od razu zostaje dostrzeżona przez Helmuta Kohla i powołana na stanowisko ministra ds. kobiet i młodzieży, a później ds. środowiska. Kohl był u szczytu swojej kariery politycznej jako „kanclerz zjednoczenia”, ale jednocześnie mentalnie nadal tkwił w tzw. republice bońskiej. Otoczony kolegami „frontowymi” z którymi przejmował na początku lat siedemdziesiątych władzę w CDU a dekadę później w rządzie federalnym, nie chciał zmian w wygodnym sprawowaniu władzy. Wokół niego byli partyjni weterani, którzy znali się wzajemnie wiele lat. Lubili wspólnie biesiadować, co cementowało ich przyjaźń a jednocześnie kontrolowali się towarzysko dzięki tak zwanemu „Paktowi Andyjskiemu”. Nazwa egzotyczna jak na niemieckie położenie geograficzne. Na czym polegała cała sprawa? Otóż grupa około czterdziestu mężczyzn w średnim wieku zawarła nieformalny sojusz. W strukturach CDU mieli się wzajemnie wspierać w realizacji swoich karier i realizacji interesów osób z nimi powiązanych personalnie. Ustali ponadto, iż szefem CDU w przyszłości będzie mógł zostać tylko któryś z nich. Nazwa wzięła swój początek od wstępnego porozumienia w tej sprawie kilku czołowych chadeckich posłów do Bundestagu podczas delegacji w Ameryce Południowej. Wycieczka po Andach, w oddali od wścibskich dziennikarzy, wydawała się idealnym miejscem do tego typu uzgodnień. Jednak nie docenili oni docieklowości niemieckiej prasy i sprawa ujrzała światło dzienne.

Od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku wywierali oni znaczący wpływ na niemiecką politykę, a od wyborów w roku 1980 otrzymali już realną władzę na szczeblu federalnym z którą nie mieli ochoty dzielić się z kimkolwiek spoza swojego środowiska. Jedynie ustępstwa jakie poczynili wynikały z koalicyjnego charakteru rządów. Musieli się liczyć z opiniami szefa FDP Hansa Genschera w sprawie polityki zagranicznej i interesami lobbyistów ministra gospodarki Otto Lamsdorffa. Jednak tylko w swoim gronie czuli się swobodnie i bezpiecznie. Niejednokrotnie sam Helmut Kohl posiedzenia gabinetu prowadził w kapciach, bo tak mu było wygodnie siedzieć w fotelu podczas wielogodzinnych obrad. W tym czasie RFN stał się państwem realnego dobrobytu. Jakość życia w Niemczech zachodnich była jedną z najwyższych w Europie. Wielkim osiągnięciem w polityce niemieckiej tego okresu było poczucie samozadowolenia nie tylko elit politycznych, ale i obywateli z gospodarczego sukcesu jakie udało się osiągnąć temu narodowi w ciągu niespełna czterdziestu lat od zakończenia wojny. Zjednoczenie Niemiec miało być kolejnym sukcesem tej ekipy, ale popełnili błąd braku czujności politycznej i zaniechania w kreacji poparcia opinii publicznej.

Obywatele starej RFN mieli nie odczuć w najmniejszym stopniu kosztów zjednoczenia obu państw. Natomiast dla nowych Niemców miał być to wprawdzie szokowy, ale realny skok do dobrobytu. Zachodnie seriale telewizyjnych, które oglądali przez lata w ukryciu miały stać się na ich oczach rzeczywistością dnia codziennego. Jednak dla celów propagandowych trzeba było zrobić chociaż minimalne zmiany w rządzie po zjednoczeniu Niemiec.

Wybór padł nieprzypadkowo na Angelę Merkel. Z punktu widzenia interesów ekipy Kohla wydawała się optymalnym kandydatką dla symbolicznego liftingu kadrowego. Była młodą kobietą, ale nie za bardzo. Była też córką pastora urodzoną w RFN, ale wychowana została w NRD. Hamburg jako miejsce urodzenia miał duże znaczenie propagandowe dla opinii publicznej w zachodnich landach. Doktor nauk ścisłych wyróżniała się bardzo skromnym wyglądem na tle „malowanych” koleżanek kreowanych przez popularne czasopisma kobiece. Jej epizod w życiu związany z przynależnością do FDJ nie odgrywał wtedy większego znaczenia, ponieważ dotyczyło to wielu młodych ludzi zza „żelaznej kurtyny”. Wprawdzie zjednoczenie Niemiec musiało mieć swoją cenę dla ludzi żyjących po obu stronach muru berlińskiego, ale na początku lat dziewięćdziesiątych panowała ogólnoniemiecka euforia z tego powodu i niewiele osób się tym problemem przejmowało. Wręcz przeciwnie. Przyszłość jawiła się w pastelowych barwach. Angela Merkel miała być dla innych młodych Niemców z dawnej NRD przykładem udanego restartu życiowego w społeczeństwie demokratycznym i gospodarce rynkowej.

Przyszła kanclerz na początku swojej kariery sprawiała wrażenie zgubionej w świecie bońskich elit. Potrzebowała mentora. Helmut Kohl był do tej roli idealnym kandydatem, a ona starała się być jego pilną uczennicą. Przede wszystkim jednak nie stanowiła zagrożenia dla liderów politycznych CDU. Nie miała własnego zaplecza politycznego w partii i nie sprawiała wrażenia osoby charyzmatycznej. Wręcz przeciwnie. Można było odnieść wrażenie, iż była zagubiona nie tylko w warunkach proceduralnego legalizmu prawno-konstytucyjnego i pluralizmu politycznego, ale również w nowoczesnej gospodarce rynkowej. Kapitalizm znała wcześniej tylko na podstawie książek i filmów. Podobnie jak miliony jej rodaków musiała zderzyć się z jego praktyką społeczną realnego kapitalizmu. Przypominała enerdowską wersję tytułowej bohaterki opowiadania Astrid Lindgren. Jednak trzeba przyznać, iż szybko uczyła się mechanizmów zdobywania władzy. W odróżnieniu od Kohla nigdy nie przywiązywała się do ludzi, a jedynie do własnych myśli, które skrywa niczym skarb w swojej głowie. Wszystkich swoich realnych oponentów najpierw poznała a następnie pokonała w mozolnej rywalizacji w drodze po kanclerski fotel, sprawiając jednocześnie wrażenie, że jej nie zależy na tym stanowisku. Helmut Kohl nie był wyjątkiem⁶. Na niemieckiej scenie politycznej zagrała rolę Marka Juliusza Brutusa.

Jej przemówienia na zebraniach partyjnych były najczęściej pełne ogólników, aby nikomu się nie narazić. Czasem na wiecach przed wewnętrznymi wyborami mówiła takie frazesy, że aż trudno było uwierzyć, iż miały jakąkolwiek moc sprawczą wśród działaczy partyjnych. Erudycja nie była nigdy silną stroną jej wystąpień publicznych. We frontalnej konfrontacji z partyjnymi bossami, wśród których prawie każdy uważał siebie za politycznego „samca alfa”, była by bez szans. Jednak zakulisowe rozgrywki partyjnych szachów rozegrała mistrzowsko po wyczerpującym pojedynku prawie z każdym z nich. Większość jej oponentów z tego okresu zgubiła zwykłą męską próżność, która zderzyła się ze skalą protestanckiej samokontroli. Jednak Angela Merkel reprezentowała też inny mało znany w RFN sposób

⁶ P. Plickert, *Merkel: eine kritische Bilanz*, München 2017.

walki o władzę a przypominające bardziej radzieckie niż zachodnie wzorce rozgrywek personalnych⁷. Efekt byłby porównywalny do tego jakby Helmut Kohl wpuścił lisicę do kurnika pełnego paw i bażantów.

Sposób sprawowania władzy przez Angelę Merkel, który to wydawać by się mogło niektórym politykom, iż można go bezkarnie lekceważyć lub publicznie poniewierać, powinien być na przyszłość wzorcem skuteczności dla wszystkich oponentów zarówno w Niemczech i Europie. O czym boleśnie przekonali się zarówno Martin Schulz jak i Aleksis Tsipras. Trzeba przyznać, iż Angela Merkel jest mistrzynią zakulisowego rozprawiania się z konkurentami politycznymi a technologię sprawowania władzy opanowała perfekcyjnie. Umiała sobie radzić nawet z największymi współcześnie kryzysami taki jak finansowy w roku 1998 lub uchodźczy z 2015 czy epidemią Covid-19.

Kancelarz Angela Merkel wiedziała dobrze, iż problem emigrantów lub epidemii nie przesądzi o jej szansach wyborczych, ale kryzys finansów państwa za jej rządów może spowodować polityczną katastrofę CDU. Ponadto zdawała sobie też sprawę, iż problemy pojawiają się po kryzysach i dotyczą zmian społecznych związanych z niedokończoną integracją wewnątrz niemiecką, narastającym rozwarstwieniem socjalnym oraz problemami z poszukiwaniem tożsamości narodowej⁸.

5. Nie wystarczy tylko być

Angela Merkel zawsze przywiązywała duże znaczenie do sondaży i komentarzy na swój temat w mediach. Właściwie można powiedzieć, iż były one najczęściej głównym źródłem wiedzy na temat problemów społecznych w Niemczech. Zasadą tej polityki jest niepodjęcie decyzji wbrew większości opinii publicznej. Dotyczyło to również sprawy uchodźców. Otwarcie granic dla uchodźców w roku 2015 dokonało się przy aprobachie większości obywateli Niemiec. Nawet w okresie największego nasilenia emigracji, gdy poparcie dla jej polityki w tym względzie spadło do niewiele więcej niż 40 procent nie zmieniła oficjalnie zdania obawiając się utraty autorytetu. Wtedy jednak zaczął się dyskretny odwrót od koncepcji „otwartych drzwi”. Kryzys migracyjny ukazał mankamenty polityki sondażowej, ponieważ opinia publiczna może zmieniać się radykalnie w krótkim czasie i to powoduje problemy w rządzeniu krajem. Jak stwierdził jeden z ekspertów politycznych w Berlinie, „aby skutecznie rządzić państwem nie można zachowywać się jak księgową, która liczy tylko słupki poparcia”. Trzeba być liderem, a to nigdy nie było dla niej łatwym zadaniem.

Zwolennicy nazywają ją „Angelą Wielką” w nawiązaniu do postaci rosyjskiej carycy Katarzyny. Natomiast dla przeciwników jest ona „reinkarnacją Honeckera”. Trzeba przyznać, iż jej osoba wzbudza duże emocje wśród Niemców. To jest metoda uprawiania przez

⁷ J. Hansel, *Wie alles anders bleibt: Geschichte aus Ostdeutschland*, Berlin 2019.

⁸ R. Zohlhörer, T. Saalfeld (Hrsg.), *Zwischen Zillstand, Politikwandel und Krisenmanagement: eine Bilanz der Regierung Merkel 2013-2017*, Wiesbaden 2019.

nią polityki. Poprzez polaryzację opinii publicznej i aktywizowanie zwolenników zastawia pułapki na swoich przeciwników.

W tym sensie przypomina trochę politykę Willygo Brandta, który doprowadzał swoimi medialnymi wypowiedziami na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych do furii niemieckich chadeków. Następnie krytykował ich publicznie za prawicowy prymitywizm, polityczną zaściankowość, nacjonalistyczny obskurantyzm oraz pseudo religijną dewocję. Dzięki temu Brandt osiągnął swój największy sukces polityczny na miarę historycznego wydarzenia. Wymusił na posłach do Bundestagu akceptację dla swojej polityki wschodniej. W ten sposób otworzył drogę do zjednoczenia Niemiec, które nastąpiło dwie dekady później. Pomogło również stanowcze poparcie dla polityki Brandta i Scheela ze strony Georges-a Pompidou, który w lipcu 1970 roku osobiście pofatygował się w tej sprawie na konsultacje międzyrządowe do Bonn⁹.

W owym czasie CDU potrzebowała nie tylko nowej koncepcji politycznej, ale również gruntownych zmian w jej kierownictwie. Wtedy na scenę federalną wkracza Helmut Kohl¹⁰. Po zdobyciu władzy w partii, dzięki między innymi zakulisowemu wsparciu prezydenta Francji, rozpoczęła się w polityce niemieckiej tzw. Epoka Kohla. Trzeba też przyznać, iż dochodziło niejednokrotnie do konfrontacji z aktywnym partijnym na tle prowadzonej przez niego polityki. W roku 1990 Kohl podobnie jak swego czasu Brandt musiał doprowadzić do traktatu granicznego z Polską, a to nie było takie proste zadanie. W CDU był silny opór w tej sprawie. Podobna sytuacja była pod koniec lat sześćdziesiątych. W czasach Kohla sytuacja społeczna może nie była, aż tak radykalnie spolaryzowana politycznie jak wtedy, ale problem silnego antypolonizmu manifestował się w postawach niemieckiej opinii publicznej. Równocześnie nasilały się na niego naciski międzynarodowe przede wszystkim ze strony Georga Busha Seniora oraz François-a Mitterranda, aby załatwić to jak najszybciej. Dla osiągnięcia tego celu Kohl musiał „łamać polityczne kręgosłupy” niektórym niepokornym jego woli politykom CDU. Nie był to przyjemny widok w polityce niemieckiej¹¹. Wielu starszych działaczy partyjnych było zszokowanych postępowaniem Kohla. Szczególne niezadowolenie prezentowane było w publicznych wypowiedziach członków tzw. ziomkostw. Jednak cel uświecał środki. Był to też początek „wypłukiwania” wpływu tzw. wypędzonych na politykę CDU. Angela Merkel jako świeżo upieczona deputowana do Bundestagu po zjednoczeniu Niemiec oraz nowa minister w rządzie była świadkiem tych działań. Zrozumiała, iż walka o władzę to gra dla ludzi o mocnych nerwach i aby coś w niej osiągnąć to nie można mieć miękkiego charakteru. Trzeba też umieć pokonywać trudności. Za jej rządów znaczenie ziomkostw jako grupy nacisku zostało zmarginalizowane w polityce niemieckiej.

Z bawarską CSU, której szefem był przez dwadzieścia siedem lat Franz Josef Strauss, Kohl miał wiele problemów. Obaj politycy za sobą nie przepadali. Protegowanym na to stanowisko został „andyjski” kolega szefa CDU Edmund Stoiber. Natomiast Strauss był politykiem jeszcze z adenauerowskiej „starej gwardii”. Nie dał się odsunąć od władzy w CSU

⁹ H. Miard-Delacroix, A. Wirsching, *Von Erbfeinden zu guten Nachbarn; ein deutsch-französischer Dialog*, Stuttgart 2019.

¹⁰ P. Bahnert, *Helmut Kohl: der Charakter der Macht*, München 2017.

¹¹ G. Rouet, M. Oustinnoff, *France-Allemagne: incommunications et convergences*, Paris 2018.

przez „smarkaczy”, czyli czterdziestoletnich współpracowników Kohla, aż do swojej śmierci w roku 1988. Miał za sobą legendę ojca bawarskiego cudu gospodarczego, który przekształcił ten kraj związkowy z rolniczego w wysoko przemysłowy a z mieszkańców stworzył społeczeństwo obywatelskie realnego dobrobytu. Wszystko przeprowadził w sposób demokratyczny, mimo apodyktycznego charakteru i autokratycznego sposobu rządzenia. Podobnie jak Ludwik Erhard wyznaczył on również publiczne kanony sukcesu gospodarcze stosowane przez wyborców przy ocenie skuteczności rządzenia polityków do dnia dzisiejszego w RFN. Jednak przede wszystkim był bardzo popularnym politykiem w Bawarii.

Na przykładzie kariery Franza Josefa przysłała pani kanclerz, choć nie znała go osobiście, rozumiała, iż sukces w polityce jest dla twardych ludzi sukcesu. A podstawą tego jest autorytet, którego źródłem jest zaufanie. Zatem nie należy przyznawać się publicznie do błędów i nie przeproszać wyborców, a sytuacje kryzysowe rozwiązywać na zasadzie „co było a nie jest, nie pisze się w rejestr”. Jednocześnie rozumiała, iż trzeba uważać na czterdziestoletnich mężczyzn, ponieważ w polityce mogą być niebezpieczni w swoich płomiennych pragnieniach zdobycia władzy zarówno w grupie jak i indywidualnie. Ponadto trzymała się ona zawsze zasady, iż raz zdobytego „stołka” nie oddaje się bez walki¹².

Złośliwi oponenty zarzucają jej, iż w rządzeniu stosuje podstawową zasadę chwalenia samej siebie w myśl maksymy, „iż jej polityka jest bezalternatywna”. Równocześnie opanowała ona w mistrzowski sposób politykę uników a jej zasadniczym osiągnięciem jest opracowanie licencji politycznej na długie trwanie u władzy. Ponadto jedyną czynnością, która jej świetnie wychodzi to gotowanie swojej okropnej kartoflanki podczas słuchania wariacji goldbergowskich, w trakcie długich, bezsennych i emocjonalnie polarnych nocy.

Natomiast zwolennicy jej polityki uważają, iż jest ona oparta na głęboko przemyślanych i racjonalnych podstawach. Nie ma tam miejsca dla populizmu ani demagogii. Kanclerz Merkel nie podejmuje zasadniczo pochopnych decyzji. Proces decyzyjny trwa czasem bardzo długo. Jednak wypracowane decyzje są następnie konsekwentnie wdrażane o czym przekonali się między innymi Grecy w związku kryzysem finansowym. Według niej rządzenie jest efektem systemowej zasady funkcjonowania państwa i jej organów. Administrowanie polega głównie na metodycznym identyfikowaniu problemów i ich rozwiązywaniu przez apolitycznych urzędników w ramach konstytucyjnego porządku prawnego, którego poza systemowe naruszenie nie tylko litery, ale również ducha jest przestępstwem federalnym. Wprawdzie prawo i władza pochodzi personalnie od obywateli, ale jednocześnie kreowane są one przez wspólnoty polityczne tworzące świadomie uniwersalne idee państwa niemieckiego¹³.

Co zatem z ideami? Można pokusić w tej sprawie o refleksję, iż myśl polityczna Angeli Merkel oscyluje eklektycznie wokół socjalno liberalno konserwatywnego melanżu idei¹⁴. W jej poglądach duże znaczenie ma również niechęć do militarizmu zarówno w wymiarze

¹² S. Hebel, *Merkel: Bilanz und Erbe einer Kanzlerschaft*, Frankfurt/Main 2018.

¹³ E. Langenbacher (ed.), *Twilight of The Merkel era: power and politics in Germany after the 2017 Bundestag election*, New York- Oxford 2019.

¹⁴ T. Biebricher, *Geistig-moralische Wende: die Erschöpfung des deutsche Konservatismus*. Berlin 2019.

politycznym, jak gospodarczym. Ponadto widoczna jest stanowczy opór do wszelkiego rodzaju radykalizmów społecznych oraz nacjonalizmów. Dzięki czemu osiągnęła wysoką zdolność koalicyjną na scenie politycznej. Trzeba również przyznać, że w tej kwestii ma zaw sze wypracowaną postawę pragmatyczną i potrafi być bardzo skuteczna w urzeczywistnieniu swoich zamiarów. Można też dostrzec fakt, iż jej świadomość historyczna wyrasta ze zmodyfikowanego współcześnie dziedzictwa prusko-saskiego powstałego jeszcze w okresie późnej NRD. W tym miejscu pojawia się swoisty paradoks. Literackim nośnikiem tej idei był Ignacy Józef Kraszewski. Zawarł ją na kartach trylogii saskiej: *Hrabina Cosel, Brühl, Z wojny siedmioletniej*. Była to lektura podstawowa we wschodniemieckich szkołach. Na tej podstawie nakręcono z pełnym rozmachem artystycznym sześcioodcinkowy serial pt. *Sachsens Glanz und Preussens Gloria (Świątynia Saksonii i Chwała Prus)*, który stał się manifestem budowanej przez władze tożsamości historycznej Niemców nie tylko w NRD, ale również u części zachodnich sąsiadów.

Angela Merkel musiała przeczytać to jako lekturę szkolną. Czy wywarła na niej wrażenie? Tego nie wiemy, ale w jej swobodnych i nie tylko, wypowiedziach o narodzie niemieckim, również Polakach i narodach francuskojęzycznych mówi a zatem również myśli, narracją historyczną Kraszewskiego. Czy to przypadek? Możliwe, ale pamiętajmy, iż Angela Merkel nigdy nie mówi tego czego nie chce powiedzieć. Ponadto nie miała dziadka w Wermachcie. Jest wolna emocjonalnie od tradycji niemieckiego militarysty i antypolonizmu. Stawia na ekspansję niemieckiej gospodarki i technologii. Jeżeli musi już zbroić armię niemiecką to chce, to robić razem Francuzami i Polakami. Dlatego w jej polityce bezpieczeństwa tak duże znaczenie odgrywa Eurokorpus. Jej tożsamość wyrasta z całkowicie innego rodowodu niż u większości rodaków. Życiorys jej dziadka przypomina metaforę losów bohaterów *Błazanego Bębenka* Güntera Grassa. W polityce historycznej Angeli Merkel jest to zakotwiczone symbolicznie w warstwie pryncypiów. Natomiast w działaniach realnych dokonuje ona niepostrzeżenie wielkiej batalii o zmianę treści narracji historycznej w świadomości narodowej Niemców. Wiele wskazuje na to, iż sama kariera polityczna już nie zaspakaja jej ambicji. Chciała zmieniać mentalnie swój naród, ale chyba już nie zdąży?

6. Podsumowanie, czyli „finis non coronat opus”

W roku 2021 kończy się czwarta i zarazem ostatnia kadencja Angeli Merkel na stanowisku kanclerza RFN. Zarówno polityka niemiecka, jak i europejska w trakcie jej szesnastoletniego urzędowania uległy radykalnym przemianom. W sumie w niemieckiej polityce uczestniczy ona już ponad trzydzieści lat. W roku 1990 w którym zaczynała swoją karierę polityczną Angela Merkel wydawało się, iż jesteśmy świadkami końca historii na kontynencie europejskim. Natomiast w roku 2021 w którym ma nastąpić koniec jej kariery widać, iż historia właśnie się zaczyna. Jest pierwszą kanclerz kobietą i to urodzoną po wojnie oraz

prawdopodobnie ostatnią z pokolenia, dla którego „mur berliński” był częścią biografii nie tylko politycznej¹⁵.

Po jej ustąpieniu ze stanowiska szefowej CDU a w następstwie tego oddanie fotela kanclerza po wyborach, wielu polityków niemieckich będzie próbowało ex post facto wykorzystać powstałą sytuację celem osiągnięcia przyszłego sukcesu. Problem polega na tym, iż budowanie per analogia przyszłych karier na dotychczasowych wzorcach może być nie tylko zawodne, ale wręcz przynieść skutki bumerangowe dla pretendentów do schedy politycznej po Angeli Merkel. Przykładem jest bliska jej współpracownica Annegret Kramp-Karrenbauer. Chciała być jak Angela Merkel, ale okazało się to niemożliwe. Wprawdzie została szefową CDU i ministrem obrony, niemniej urząd kanclerza federalnego wydaje się być poza zasięgiem jej możliwości. Wielce możliwe, iż na tym fotelu zasiądzie któryś z polityków nowego pokolenia niemieckiej chadecji. Premier Bawarii Marcus Söder i minister zdrowia Jens Spahn nie kryją swoich ambicji w tym względzie, ale prawdopodobnie są jeszcze inni ukryci kandydaci, którzy czekają na sprzyjającą okazję, aby powalczyć o najwyższą stawkę.

Angela Merkel uczyniła w ciągu ostatnich kilkunastu lat politykę niemiecką systemem rządów technokratycznych. Charyzmatyczni przywódcy i mężowie stanu w jej ocenie to już domena historii. Przyszłość należy do fachowców. Podobny los spotkał CDU. Partia ta została praktycznie „wyprana” z ideologii pravicowej, która za czasów Adenauera była jej fundamentem. Obecnie jest to partia pragmatyków władzy, czyli centrowa o uniwersalnym zabarwieniu ideowym. W praktyce oznacza to programową wszechstronność polityczną. Dzięki czemu nastąpiło częściowe przejęcie elektoratu zarówno SPD jak i FDP. Taka jest opinia zwolenników tej linii partii. Natomiast przeciwnicy obecnej kanclerz twierdzą, iż za jej sprawą oblicze ideowe partii stało się nijakie. Konsekwencją tej polityki było powstanie AfD, czyli ugrupowania parlamentarnego o obliczu ideowym na prawo od CDU. Nastąpiło zatem odejście od zasadniczej koncepcji programowej Adenauera w tym względzie¹⁶.

Wraz ze zmianami na stanowiska kanclerz pozostaną dwa kolejne nierozwiązane problemy. Pierwszym z nich jest niedokończona transformacja energetyczna którą sama zainicjowała jak była ministrem środowiska wykorzystując polityczne katastrofę japońskiej elektrowni atomowej. Jej koncepcja zakładała stopniowe zastąpienie atomu wiatrem i słońcem jako źródła zasadniczego energii. Okazało się jednak szybko, iż do realizacji tych planów niezbędne są dostawy olbrzymich ilości taniego gazu z Rosji celem stabilizacji nie tylko codziennych mocy energetycznych, ale również rentowności finansowej całego sektora. To spowodowało uzależnienie polityczne od Władimira Putina, którego ona serdecznie nie lubi, ale musi tolerować jego mocarstwową megalomanię i drobne złośliwości pod jej adresem. Nierozwiązanym pozostanie również kwestia przyszłości energetyki węglowej w kontekście polityki klimatycznej realizowanej pod wpływem sukcesów wyborczych partii Zielonych. Wynika to z faktu, iż jest ona też mistrzynią adoptowania politycznego pomysłów programowych swoich konkurentów, ale czasem możliwości ich realizacji przerastają jej

¹⁵ J.M. Mushaben, *Becoming Madam Chnancellor: Angela Merkel and Berlin Republic*, Cambridge-New York 2017.

¹⁶ P. Hemmelmann, *Der Kompass der CDU: Analyse der Grundsatz- und Wahlprogramme von Adenauer bis Merkel*, Wiesbaden 2017.

możliwości. Drugim horyzontalnym problemem jest kwestia pogłębienia integracji europejskiej do której Angela Merkel zwyczajnie przez cały okres kanclerskiego urzędowania nie miała ani zapału, ani pomysłu. Najprawdopodobniej kryzysy grecki i migracyjny wypaliły u niej resztki motywacji do działania w tej sprawie. Nie chce też nowych traktatów bez których funkcjonowanie strefy Euro staje się coraz bardziej chaotyczne, choć ciągle powtarza publicznie hasła o potrzebie ściślejszej polityce europejskiej w tej sprawie, ale z wyłączeniem tworzenia mechanizmu wspólnego długu. Wspólny fundusz do przeciwdziałania skutkom pandemii w państwach unii powstał wbrew jej pierwotnej woli pod wpływem presji prezydenta Francji. Później była żarliwym zwolennikiem powstania tego funduszu a jednocześnie wytrwałym przeciwnikiem emisji euroobligacji. W sumie polityka europejska w jej wydaniu stała się paradoksalnym pragmatyzmem

W jej wystąpieniach można odczytać, iż marzy ona o przyszłości, ale żyje teraźniejszością, która de facto staje się dla niej przeszłością, o której nie lubi mówić bo pragnie o czymś zapomnieć. Dla wielu obserwatorów politycznych jej kariera jawi się niczym metafizyczne zagmatwanie duchowe godne doktora Faustusa, którego prawdopodobnie nie powstydzil by się nawet Thomas Mann. Czy Angela Merkel może być kluczem do zrozumienia niemieckich przemian ostatnich kilkudziesięciu lat? W jakim kierunku się one ewentualnie potoczą? Czy nowy kanclerz będzie ich kontynuatorem programowym? Czy będzie ona zbawiona od zapomnienia u potomnych? Przyszłość rodzi jednak więcej pytań niż możliwych odpowiedzi.

Bibliografia

- Arntz J., Schmale H., (2018), *Die Kanzler und ihren Familien: Wie Privatleben die deutsche Politik prägt*, Köln.
- Bahners P., (2017), *Helmut Kohl: der Charakter der Macht*, München.
- Biebricher T., (2019), *Geistig-moralische Wende: die Erschöpfung des deutsche Konservatismus*, Berlin.
- Brandes T., Decker M., (2019), *Ostfrauen verändern die Republik*, Berlin.
- Das Merkel Problem-Die umstrittenste Frau der Welt. ZDF info Dokument 2017.
- Hansel J., (2019), *Wie alles anders bleibt: Geschichte aus Ostdeutschland*, Berlin.
- Hebel S., (2018), *Merkel: Bilanz und Erbe einer Kanzlerschaft*, Frankfurt/Main.
- Hemmelmann P., (2017), *Der Kompass der CDU: Analyse der Grundsatz- und Wahlprogramme von Adenauer bis Merkel*, Wiesbaden.
- Langenbacher E.(ed.) (2019), *Twilight of The Merkel era: power and politics in Germany after the 2017 Bundestag election*, New York; Oxford.
- Miard-Delacroix H., Wirsching A., (2019), *Von Erbfeinden zu guten Nachbarn; ein deutsch-französischer Dialog*, Stuttgart.
- Mushaben J.M., (2017), *Becoming Madam Chnancellor: Angela Merkel and Berlin Republic*, Cambridge-New York.
- Plickert P., (2017), *Merkel: eine kritische Bilanz*, München.
- Resing V., (2017), *Angela Merkel: die Protestantin: ihr Aufstieg, ihre Krisen- und jetzt?* Freiburg-Basel-Wien.
- Rouet G.,Oustinoff M., (2018), *France-Allemagne: incommunications et convergences*, Paris.
- Schlarmann J., (2017), *Angela Merkel aus der Nähe*, Reibek.
- Zohlhöfer R., Saalfeld T., (Hrsg.) (2019), *Zwischen Zillstandt, Politikwandel und Krisenmanagment: eine Bilanz der Regierung Merkel 2013-2017*, Wiesbaden.

Andrzej Michalak

Kariera Angeli Merkel a przeszłość niemieckiej polityki przyszłości. Socjologicznie narracyjny esej politologiczny

Angela Merkel należy do grona najbardziej wpływowych osób nie tylko w Niemczech, ale również na świecie. Jej kariera była systematycznym sposobem osiągania wyznaczonych sobie celów życiowych. Jest pierwszą kobietą na stanowisku kanclerza Niemiec. Na tym stanowisku utrzymała się przez cztery kadencje. Przetrwiała wiele kryzysów politycznych. Zmieniła radykalnie niemiecką politykę. Wzorcowo pokonała kryzys finansowy z roku 2008. Stworzyła mechanizm sprawowania władzy, który zapewnił jej sukcesy wyborcze przez wiele lat oraz międzynarodowy prestiż. Niniejszy artykuł jest próbą syntetycznego opisu tego fenomenu politologicznego.

Słowa kluczowe: Angela Merkel, kariera polityka niemiecka, mechanizmy władzy.

Angela Merkel's career and past German policy of the future. Sociological narratives in the political science essay

Angela Merkel is one of the most influential people not only in Germany, but also in the world. Her career was a systematic way of achieving her life goals. She is the first woman chancellor of Germany. She held this position for four terms. It has survived many political crises. It radically changed German policy. She perfectly beat the financial crisis of 2008. She created a mechanism of exercising power that ensured her electoral success for many years and international prestige. This article is an attempt at a synthetic description of this political science phenomenon.

Keywords: Angela Merkel, career, German politics, power mechanisms.

Translated by Andrzej Michalak

